

ΔΕ 17 Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΖΩΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

1. Ο ΛΟΓΟΣ ΩΣ ΓΝΩΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ: «Είναι, νομίζω, φανερό ... την οικογένεια και την πόλη»

Ο Αριστοτέλης διακρίνει δύο ειδών κοινωνίες: την κοινωνία των ζώων και την πολιτική κοινωνία των ανθρώπων. Καθεμία από αυτές είναι εφοδιασμένη από τη φύση, η οποία δεν κάνει τίποτα δίχως λόγο και αιτία (**τελεολογική αντίληψη**), με τα εργαλεία εκείνα που της είναι απαραίτητα για να φτάσει στον τελικό της στόχο και προορισμό.

Έτσι λοιπόν η φύση εφοδίασε **τα ζώα** με τον λόγο, με τη μορφή **της φωνής, των άναρθρων κραυγών**. Μ' αυτές τα ζώα μπορούν απλώς μέσω των αισθήσεων να αντιλαμβάνονται και να μεταδίδουν το ένα στο άλλο το συναίσθημα του ευχάριστου και του δυσάρεστου, γιατί μόνο αυτό τους είναι απαραίτητο για να επιβιώνουν και να εκπληρώνουν το σκοπό της ύπαρξής τους.

Από την άλλη, η φύση εφοδίασε **τον άνθρωπο** με τον λόγο, με τη μορφή τόσο **του έναρθρου λόγου** όσο και **της λογικής σκέψης**, επειδή τον προόριζε να ζήσει μέσα σε πολιτική κοινωνία. Πρόκειται για μια σύνθετη και ανώτερη ικανότητα που ξεπερνά τα όρια του αισθητού κόσμου, και αποτελεί την ειδοποιό διαφορά του ανθρώπου από τα άλλα ζώα. Τον βοηθά όχι μόνο να εκφράζει τα συναισθήματά του, αλλά και να αντιλαμβάνεται και να κάνει φανερές **σύνθετες αφηρημένες έννοιες και αξίες**, όπως είναι το καλό και το κακό, το ωφέλιμο και το βλαβερό, το δίκαιο και το άδικο και άλλες παρόμοιες, όπως είναι το όμορφο και το άσχημο, το όσιο και το ανόσιο. Χάρη σ' αυτές ο άνθρωπος δεν καταφέρνει μόνο να επιβιώσει, αλλά και **να επιτύχει ανώτερους στόχους**, όπως να συγκροτήσει κοινωνίες (οικογένεια και πόλη) και να δημιουργήσει πολιτισμό (να αναπτύξει τα γράμματα, τις τέχνες, να θεσπίσει νόμους κ.λπ.). Οι έννοιες αυτές, που μας θυμίζουν την «αϊδῶ» και τη «δίκη» του Πρωταγόρα («ἴν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί»), αποτελούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να μπορεί ο άνθρωπος να συμβιώνει αρμονικά με άλλους ανθρώπους και να διατηρεί την ισορροπία στις μεταξύ τους σχέσεις.

Βέβαια, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει την ιδιότητα του «πολιτικού» και σε κάποια αγελαία ζώα, με την έννοια ότι αναλαμβάνουν και διεκπεραιώνουν όλα μαζί μια κοινή δραστηριότητα, χωρίς όμως να διαθέτουν έναρθρο λόγο και λογική σκέψη, όπως ο άνθρωπος. Έτσι, στο έργο του «Περὶ τὰ ζῶα ἱστορία» (488 a 7) μνημονεύει ως «πολιτικά» ζώα, εκτός από τον άνθρωπο, τη **μέλισσα**, τη **σφήκα**, το **μυρμήγκι** και τον **γερανό**. Στην περίπτωση αυτών των ζώων, το επίθετο «πολιτικός» χρησιμοποιείται για να δηλώσει μια απλούστερη διαδικασία συμμετοχής σε κοινές δραστηριότητες, ενώ όταν αναφέρεται στον άνθρωπο, το σημασιολογικό περιεχόμενο του επιθέτου «πολιτικός» διευρύνεται και δηλώνει πιο πολύπλοκες κοινωνικές διαδικασίες. Αυτό εκφράζεται κι από το ποσοτικό επίρρημα συγκριτικού βαθμού «**μᾶλλον**», στην πρώτη πρόταση της ενότητας, όπου γίνεται η σύγκριση του ανθρώπου και των αγελαίων ζώων.

Στο πρώτο μέρος του κειμένου («Εἶναι, νομίζω, φανερό ... την οικογένεια και την πόλη») ο Αριστοτέλης παραθέτει μερικά **αντιθετικά ζεύγη** εννοιών, από τις οποίες κάποιες αφορούν τις συμπεριφορές των ζώων και άλλες γίνονται αντιληπτές από τον άνθρωπο χάρη στην ικανότητα του λόγου. Έτσι, στα ζώα αναφέρονται τα αντιθετικά ζεύγη «λύπη ≠ ευχαρίστηση», «δυσάρεστο ≠ ευχάριστο», ενώ στον άνθρωπο τα ζεύγη «ωφέλιμο ≠ βλαβερό», «καλό ≠ κακό», «δίκαιο ≠ άδικο». Διαπιστώνουμε λοιπόν μια **κλιμάκωση από ένα κατώτερο, βιολογικό, επίπεδο προς ένα επίπεδο ανώτερο, ηθικό**. Τα ζώα, δηλαδή, καταφέρνουν με τις άναρθρες κραυγές να επιβιώνουν, ενώ ο άνθρωπος με τον έναρθρο λόγο και τη λογική σκέψη έχει την ικανότητα να συγκροτεί κοινωνίες και να δημιουργεί πολιτισμό.

2. Ο ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΠΟΥ ΑΠΟΔΕΙΚΝΥΕΙ ΟΤΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΕΙΝΑΙ «ΦΥΣΕΙ ΖῶΟΝ ΠΟΛΙΤΙΚὸΝ»

Στο πρώτο μέρος του κειμένου ο Αριστοτέλης αναπτύσσει την επιχειρηματολογία του μέσω ενός **παραγωγικού συλλογισμού** και αποδεικνύει ότι ο άνθρωπος είναι «φύσει ζῶον πολιτικόν». Ο συλλογισμός αυτός έχει ως εξής:

1η προκείμενη: η φύση δεν κάνει τίποτε δίχως λόγο και αιτία.

2η προκείμενη: η φύση έδωσε στον άνθρωπο ως εργαλείο τον λόγο (εργαλείο ανώτερο από την απλή φωνή που έδωσε στα ζώα), για να μπορεί να αντιλαμβάνεται και να κάνει φανερό το ωφέλιμο και το βλαβερό, το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο, βασικά στοιχεία για τη συγκρότηση πολιτικής κοινωνίας.

Συμπέρασμα: συνεπώς, αφού η φύση έδωσε, όχι τυχαία, στον άνθρωπο τον λόγο, δηλαδή το εργαλείο με το οποίο μπορεί να ζει σε πολιτικές κοινωνίες, συνάγεται ότι ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως «ζῶον πολιτικόν».

3. ΑΠΟΔΕΙΞΗ ΤΗΣ ΘΕΣΗΣ ΟΤΙ ΤΟ ΟΛΟΝ ΠΡΟΗΓΕΙΤΑΙ ΤΟΥ ΜΕΡΟΥΣ ΚΑΙ ΟΤΙ Η ΠΟΛΗ ΥΠΑΡΧΕΙ ΕΚ ΦΥΣΕΩΣ : «Ώρα όμως ... ή ζώο ή θεός»

Στο δεύτερο μέρος του κειμένου ο Αριστοτέλης θα προχωρήσει περαιτέρω τη σκέψη του αξιολογώντας ως οντότητα την πόλη, την οποία αποκαλεί «όλον». Θα αποδείξει λογικά ότι το όλον προηγείται του μέρους και ότι η πόλη υπάρχει εκ φύσεως. Με αυτό τον τρόπο θα καταλήξει και πάλι στη γενική θέση ότι η φύση του ανθρώπου τον οδηγεί να ζει μέσα στην πόλη, αφού εκτός πόλης είναι ή θηρίο ή θεός.

Ξεκινά λοιπόν με τη διατύπωση της θέσης ότι στην τάξη της φύσης το όλον προηγείται του μέρους. Το ρήμα «προηγείται» δεν έχει εδώ χρονική σημασία αλλά:

α) **οντολογική**: απαραίτητη προϋπόθεση για να υπάρξει το μέρος είναι να υπάρχει το όλον, δηλαδή η πόλις, γιατί μόνο μέσα σε αυτή τα μέρη (η οικογένεια, το χωριό και το κάθε επιμέρους άτομο) πραγματώνουν τον σκοπό της ύπαρξής τους, το «τέλος» τους, ενώ έξω απ' αυτήν τα μέρη μένουν ανολοκλήρωτα και

β) **αξιολογική**: ιεραρχικά, το όλον, δηλαδή η πόλη, ως ολοκληρωμένο σύνολο, βρίσκεται πιο ψηλά από το μέρος, δηλαδή την οικογένεια, το χωριό και το κάθε επιμέρους άτομο. Άλλωστε, όπως είδαμε και στην προηγούμενη ενότητα, η πόλη αποτελεί εξέλιξη, ολοκλήρωση της οικογένειας και του χωριού και επομένως, τελειότερη μορφή κοινωνίας.

Για να στηρίξει τη θέση αυτή θα παραθέσει ένα παράδειγμα που προέρχεται από εμπειρική παρατήρηση: **το παράδειγμα με το σώμα και τα μέλη του**. Σύμφωνα με αυτό, αν πεθάνει το σώμα, που αποτελεί το όλον, δεν θα υπάρχουν ούτε τα μέλη του παρά μόνο το όνομά τους. Κι αυτό γιατί κάθε μέλος, όπως για παράδειγμα το χέρι, είναι λειτουργικό μόνο όσο υπάρχει το σώμα. Διαφορετικά θα πάψει να επιτελεί τις λειτουργίες που επιτελούσε και δεν θα είναι πια χέρι, αλλά θα του έχει μείνει μόνο το όνομα «χέρι». Επομένως, το σώμα είναι η προϋπόθεση για να υπάρχουν τα μέλη, ή, διαφορετικά, το σώμα ως όλον προηγείται του μέρους.

Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με την **πόλη**, που αποτελεί το όλον, και τους πολίτες, που αποτελούν τα μέρη της. Αν χαθεί η πόλη, τότε θα είναι λειτουργικά ανύπαρκτοι και οι

πολίτες, γιατί αποτελούν οργανικό και αναπόσπαστο μέρος της, καθώς μόνο η πόλη μπορεί να τους προσφέρει την ύψιστη αυτάρκεια. Αν ο άνθρωπος ήταν αυτάρκης από μόνος του και δεν χρειαζόταν την πόλη, τότε δεν θα ήταν προορισμένος από τη φύση να ζει σε πόλεις. Ένας τέτοιος άνθρωπος όμως δεν μπορεί παρά να είναι ή ζώο ή θεός. Έτσι εξάγεται το συμπέρασμα ότι η πόλη ήρθε στην ύπαρξη εκ φύσεως και ότι προηγείται από το κάθε επιμέρους άτομο. Αν συσχετιστούν τα δύο αυτά συμπεράσματα, τότε οδηγούμαστε στην πίστη του Αριστοτέλη ότι η πόλη είναι το όλον προς το οποίο τείνουν τα άτομα για να πραγματώσουν τον σκοπό της ύπαρξής τους και ότι η αυτάρκεια της πόλης μπορεί να διασφαλίσει την αυτάρκεια των μερών.

Τα παραπάνω μπορούν να διατυπωθούν συνοπτικά με τον εξής παραγωγικό συλλογισμό:

1η προκείμενη: στην τάξη της φύσης το όλον προηγείται του μέρους.

2η προκείμενη: η πόλη, βαθμίδα ιεραρχικά ανώτερη στην τάξη της φύσης, είναι ένα όλον και τα μέρη της είναι η οικογένεια, το χωριό και το κάθε επιμέρους άτομο.

Συμπέρασμα: στην τάξη της φύσης η πόλη προηγείται από τα μέρη της, την οικογένεια, το χωριό και το κάθε επιμέρους άτομο.